

TÜRKİYE SİYASETİNDE KADIN MİLLETVEKİLLERİN MEKANSAL DAĞILIMI VE DAĞILIMA ETKİ EDEN FAKTÖRLER¹

THE SPATIAL DISTRIBUTION OF WOMEN PARLIAMENTARIANS AND THE FACTORS AFFECTING DISTRIBUTION IN TURKEY POLITICS

Prof. Dr. Sevil SARGIN

Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0003-3402-4660

Arş. Gör. Selin YILDIZ

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Kilis / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-5497-0967

ÖZET

Bu çalışmada, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasının ardından gerçekleşen ilk seçim olan 1935 yılından günümüze kadar yapılan genel seçimlerde kadın milletvekillerinin illere dağılışı ve bu dağılışa etki eden faktörler süreç içerisinde incelenmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Yüksek Seçim Kurulu (YSK) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gibi resmi kaynak ve arşivlerden elde edilen istatistiki veriler ArcGIS10.4 yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Kadın milletvekillerinin illere göre dağılışı ve yıllara bağlı olarak meclisteki temsil edilme oranları; Tek Parti Dönemi, Çok Partili Dönem ve askeri darbe dönemleri esas alınarak değerlendirilmiştir. Kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu 1935 yılı 5. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinde meclisteki kadın vekil oranı %4,5 iken, takip eden seçim dönemlerinde bu oran 2000'li yıllara kadar ya bu düzeyde kalmış ya da daha düşük düzeylerde seyretmiştir. 2002 yılı ve sonrası seçimlerde ise kadınların siyasi arenada daha etkin olduğu ve günümüzde mecliste %17,3 oranında temsil edildiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın milletvekillerinin genellikle eğitim, ekonomik ve sosyo-kültürel bakımdan daha fazla imkanlara sahip olan batı bölgelerdeki illerde yoğunlaştığı görülürken, günümüzde Türkiye'nin farklı bölgelerindeki bir çok ilden kadın milletvekili seçilmektedir. Ancak sonuçlar hala olması gereken düzeyin çok altındadır. Nitekim Türkiye siyasetinde eril modelin baskın olması, sosyal anlamda birden fazla rolü olan kadının siyasi arenaya girişini ve varlığını korumasını zorlaştırmaktadır. Buna yönelik, kadınların daha yüksek bir bilinçle hareket edip, siyasi parti içindeki yönetim kadrolarında ve karar verme mekanizmalarında daha etkin rol almaları gerekmektedir. Nitekim bu manada özellikle son yıllarda olumlu birtakım gelişmeler dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın temsiliyeti, genel seçimler, mekansal dağılışı, Türkiye.

ABSTRACT

This study examines the spatial distribution of women parliamentarians and the factors affecting this distribution since the 1935 general election, when the first time women had right to vote and be elected. The statistical data has been obtained from official sources such as State Institute of Statistics (SIS), Supreme Electoral Council (SEC) and Grand National Assembly of Turkey (GNAT) and analysed by using ArcGIS 10.4 software. The spatial distribution of women parliamentarians in Turkey and their representation rates in the parliament have been evaluated by years in Single Party, Multi-party and military coup periods. The rate of women MP in the parliament was 4.5% in the 5th General Elections, 1935. However, this rate remained either at the same level or slightly decreased until 2000s. Women have become more active in the political area since the 2002 election and the women's rate has increased to 17.3% in the most recent parliament in 2018. In the first years of the republic, women parliamentarians were elected particularly from educationally, economically, socio-culturally more advantageous regions in the west of the country. Nowadays, women are being elected from all over the country. Yet, these rates are still not in an optimal level. The patriarchy in Turkish politics hardens women's participation in the parliament. Women need to act more consciously with an aim to promote to higher rankings in the political parties and gain higher positions in decision making processes. Nevertheless, there have been some positive improvements in recent years.

Keywords: Women's representation, general elections, spatial distribution, Turkey.

¹ Bu çalışma 23-25 Kasım 2018 tarihleri arasında Hatay'da düzenlenen " Cemil Meriç- 10. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi"nde sunulmuş sözlü bildirin genişletilmiş şeklidir.

1. GİRİŞ

Dünya çapında kadınlara yönelik yapılan yeniliklere rağmen siyasetteki erkek egemenliği devam etmektedir. Kadınların politik düzlemde temsil edilebilecek düzeye ulaşmadığı, karar verme süreçlerinde ve liderlik pozisyonlarında erkeklerle eşit seviyede yer almadığı bilinmektedir (Dahlerup ve Leyenaar, 2013: 234). Politik kurallar, değerler ve yaşam tarzının belirlenmesinde eril modelin baskın olması, sosyal anlamda birden fazla rolü olan kadının siyasi arenaya girişini ve varlığını korumasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca siyasi hayatta olan kadınların genellikle, partilerin seçim çalışmalarında görev almaları ve aday gösterilme durumlarında listelerin seçilemeyecek sıralarında gösterilmeleri, partiler tarafından kadınların yetersiz desteklenmesinin sonucudur. Düşük okuryazarlık, eğitim olanaklarına sınırlı erişim, aile hayatını idame ettirebilecek ihtiyaçları karşılamanın yanında mesleki yaşamı sürdürme görevlerinin verdiği ikili yük, yoksulluk, finansal kaynak eksikliği, iş gücüne katılım oranlarının değişkenliği gibi birçok faktör, kadınların siyasi varlığını sınırlandıran sosyo-ekonomik göstergelerdir. Bunun yanı sıra kadın ve erkeğe önceden beri atfedilmiş olan sosyal ve kültürel roller, güven eksikliği, siyasetin 'kirli bir oyun' olduğu algısı kadınların karşı karşıya kaldığı ideolojik ve psikolojik sorunların başında gelmektedir (Shvedova, 2005: 34-44).

Kadın-erkek arasındaki toplumsal eşitsizliğin 1789 Fransız Devrimi'yle kırılmaya başladığı ve statü, sınıf, dil, din, cinsiyet gibi ayrımcılık yaratacak faktörlerin gözetilmeden yeni bir hukuk düzeninin kurulması için adımlar atıldığı bilinmektedir. Nitekim kadın-erkek eşitliği üzerine ilk yasal düzenlemeleri yapan ülkeler arasında olan Türkiye, toplumsal anlamda yaşam pratiklerinde bu gelişmeyi hemen benimseyememiştir. Zira kadının ev içi meselelerle ilgilenen ve karar verici değil karara uyan kişi olma rollerini üstlenmesi, siyasi hayata katılımını ve sayısal eşitliğe ulaşmasını ertelemiştir. (Tekeli, 1984a: 1190-1203).

23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan ilk meclis Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulma sürecinin önemli mihenk taşlarından birisini oluşturur. Kadınların seçme ve seçilme hakkı olmadığı için bu ve bundan sonra yapılan üç seçim döneminde sadece erkekler oy kullanarak kadınları da temsilen erkek vekiller meclise girmişlerdir. Türkiye'de kadınların yönetim birimlerinde yer almaları, 14 Nisan 1930 tarihinde yayımlanan Belediye Kanunu'nda kadınların belediye seçimlerinde oy verme ve aday olma hakkının verilmesi ile başlamıştır (Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1930: 8826). 1924 yılı Köy Kanununun 20. maddesinin 26 Ekim 1933 tarihinde değiştirilmesiyle kadınlara köy muhtarlık ve heyetlerine seçilme hakkı tanınmıştır (Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1933: 3183). Ayrıca, 11 Aralık 1934 tarihinde, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 10. ve 11. maddesinin değiştirilmesiyle, milletvekilleri seçimlerinde 22 yaşını doldurmuş kadınlara seçme ve 30 yaşını doldurmuş kadınlara da seçilme hakkı verilmiştir (Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1934: 4521). Kadın haklarına yönelik ülkemizde yapılan bu yapılanmalarla birlikte kadınların eğitim, siyaset, çalışma hayatı gibi alanlara katılımı hedeflenmiştir. Tüm bu reformlara rağmen kadınların siyasal alanda etkin olamamasındaki en önemli kriter, hukuki yeniliklerin toplumsal altyapısını oluşturmadaki eksikliğidir (Aydemir ve Aydemir, 2011: 9).

Kadınların parlamentodaki etkinliğinin artırılması konusunda, dünya çapında, 1990'larda, anayasalarda ve siyasi parti kurallarında tanımlanan kota uygulaması adımları atılmıştır (Sawer vd., 2006: 14). Demokratikleşmenin ana kriterlerinden olan cinsiyet eşitliğinin siyasi alandaki yansımalarında, kadınların nüfusa orantılı bir şekilde temsil oranlarını arttırmak amacıyla uygulanan kotalar önem arz eder (Çağlar, 2011: 72). Cinsiyet kotaları, seçimlerdeki aday listelerinde, parlamenter meclis veya yönetim organlarında kadınların belli bir sayıda veya yüzdelikte olması gerekliliğini ifade etmektedir (Dahlerup, 2005: 141). Siyasi varlığını genellikle seçmen olarak ve eş ve aile bireylerini desteklemek için kadın kollarındaki faaliyetleriyle gösteren kadınlar için, ülkemizde de meclisteki kadın temsiliyetini arttırmak amacıyla uygulamalar yapılmıştır (Özözen Kahraman, 2007: 114). 1990'larda Doğru Yol Partisi %10, Anavatan Partisi %33, Sosyal Demokrat Halkçı Parti %30, Özgürlük ve Demokrasi Partisi %50 cinsiyet kotası koymuşlarsa da istenilen temsil düzeyine ulaşamamışlardır (Sayın, 2007: 9-11). Günümüzde kota uygulamaları parti tüzüklerinde belirtilen oranlara göre uygulanmakta veya hiç kota yapılmamaktadır. Örneğin AKP ve MHP tüzüklerinde kota uygulamasına yönelik bir oran verilmezken, CHP tüzüğünde %33 ve İyi Parti tüzüğünde %25 kota yüzdeliği tanımlanmıştır. HDP ise herhangi bir oran belirtmeyerek, cinsiyet kotalarına dikkat edileceğini benimsemiştir.

Bu çalışmada kadın milletvekillerinin siyasi alandaki gelişim seyri coğrafi bir yaklaşımla incelenmiştir. Her bir seçim döneminde seçilen kadın vekillerin Türkiye’deki temsiliyetlerinin mekansal dağılımları analiz edilmiştir. Özellikle tek parti dönemi, çok partili dönem, 1960,1980 askeri darbelerinin ardından yapılan seçimlerde kadın vekil sayıları ve dağılımlarına dikkat çekilmiştir. Çalışmada Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Yüksek Seçim Kurulu (YSK) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gibi resmi kaynak ve arşivlerden istatistik veriler elde edilmiş ve ArcGIS 10.4 yazılımı kullanılarak dağılım haritaları üretilmiştir.

2. TÜRKİYE’DE KADINLARIN SİYASİ ALANDAKİ GELİŞİM SEYRİ

Tanzimat sonrası ‘batılılaşma’ ilkesi doğrultusunda Osmanlı Devleti’nce atılan ilk adım 1876 Anayasası ve 1877 seçimleri olmuştur. Anayasadaki Seçim Kanunu, Osmanlı tebaasının her 50.000 erkek nüfusu için bir temsilci seçilmesi esasına dayanmaktadır. Bu noktada, kadınların seçme ve seçilme hakkının olmamasının yanı sıra Meclis-i Mebusan’da temsiliyetlerinin de olmaması, toplumsal anlamda da göz ardı edildiklerini göstermektedir. Sonraki 1908, 1912, 1914 seçimlerinde de erkek nüfusu temsilen vekiller belirlenmiştir. Osmanlı’nın son seçimi 1919 savaş döneminde yapılmasına rağmen İstanbul’un işgal edilmesi sonrası dağıtılmıştır (Tekeli, 1984b: 1801). 23 Nisan 1920 tarihinde, her ilden 5 temsilcinin katılımıyla ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Ankara’da toplanmıştır (DİE, 2004: 1).

Cumhuriyet dönemiyle birlikte neredeyse her seçim döneminde seçim yasalarında değişikliğe gidilmiştir. 1923 yılından 1946 seçimlerine kadar olan tek parti döneminde her 40.000 kişi için bir temsilci ilkesi benimsenmiştir. Ayrıca 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasıyla kadınların temsil edilmeleri, oy kullanmaları ve meclise girmeleri sağlanmıştır.

1946 seçimleriyle çok partili döneme girilirken, seçim kurulu üyelerinin, seçim başkanlarının yargı üyelerince denetim altına alınması ve propaganda serbestliğinin getirilmesi gibi değişiklikler yapılmıştır. 1960 Askeri Darbe sonrası, 22 olan seçmen yaşı 21’e düşürülmüş, seçilebilme yaşı ise 30 olmuştur (Tekeli, 1984b: 1803).

1980 Askeri Harekât sonrası yeni Anayasanın (1982) 1983 yılında kabul edilen Milletvekili Seçim Kanununa göre, seçmen yaşının 20 olmasına karar verilmiştir. 1995 milletvekili seçimleri öncesinde, seçmen yaşının 18 olması, 450 milletvekili sayısının 550’ye çıkarılması, tutuklu vatandaşlara da oy kullanma hakkının tanınması gibi yasal düzenlemeler yapılmıştır (DİE, 2004: 6). Günümüzde ise seçmen olma ve seçilebilme yaşının 18 olduğu bilinmektedir (TBMM, 2017: 16).

Kadınların meclisteki varlıklarının yıllara göre dağılımına bakıldığında, meclise girdikleri ilk yıl olan 1935’te %4,5 temsil oranına sahip oldukları görülür. Tek partili dönemin en yüksek kadın temsil oranına 1935 yılında ulaşılması, çağdaşlaşma yolunda atılan kadın hakları adımlarının pratikte de gösterilme çabalarından dolayıdır. Çok partili dönemin başlamasıyla birlikte kadınların meclisteki oranı %1’in altına düşmüştür (Tablo 1). Sosyal, ekonomik, psikolojik gibi her alanda varlığını korumaya çalışan kadının, birçok siyasi partinin rekabet halinde olduğu bu dönemdeki siyasi mücadelesine ek olarak ‘kadın’ kimliğine yönelik algı ile de savaşmak zorunda kaldığı açıkça görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Yıllara Göre Meclisteki Kadın Milletvekillerinin Sayısı ve Oranı

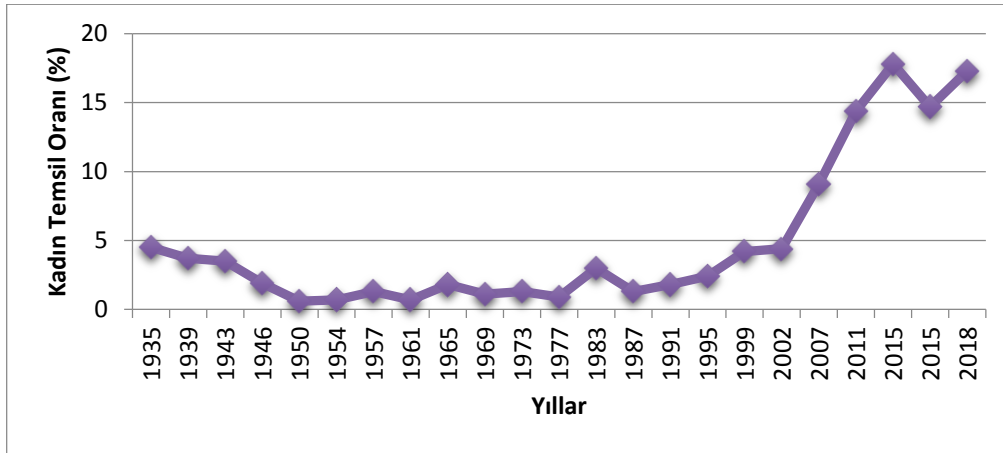
Seçim Dönemi	Seçim Yılı	Toplam Milletvekili	Kadın Milletvekili	Kadın Temsil Oranı (%)
5. Dönem	1935	399	18	4,5
6. Dönem	1939	429	16	3,7
7. Dönem	1943	455	16	3,5
8. Dönem	1946	465	9	1,9
9. Dönem	1950	487	3	0,6
10. Dönem	1954	541	4	0,7
11. Dönem	1957	610	8	1,3
12. Dönem	1961	450	3	0,7
13. Dönem	1965	450	8	1,8
14. Dönem	1969	450	5	1,1
15. Dönem	1973	450	6	1,3
16. Dönem	1977	450	4	0,9
17. Dönem	1983	399	12	3,0
18. Dönem	1987	450	6	1,3
19. Dönem	1991	450	8	1,8

20. Dönem	1995	550	13	2,4
21. Dönem	1999	550	23	4,2
22. Dönem	2002	550	24	4,4
23. Dönem	2007	550	50	9,1
24. Dönem	2011	550	79	14,4
25. Dönem	2015	550	98	17,8
26. Dönem	2015	550	81	14,7
27. Dönem	2018	600	104	17,3

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu ve TBMM (www.ysk.gov.tr, TBMM,2009)

1983 yılında yapılan seçimler sonrası meclisteki 399 milletvekilinin %3'lük kısmını kadın parlamenterlerin oluşturmasıyla, durağanlık döneminin bir nebze kırıldığı görülmektedir (Şekil 1). Bu durumun en önemli nedeni, 1980 Askeri Darbe sonucu erkek politikacıların çoğunun yasaklı olduğu ve kadınların onların yerlerini doldurma görevini üstlendikleri söylenebilir. 1990'lı yıllardan itibaren kadın haklarının toplumda gelişme kaydetmesi, kadınların meclisteki temsil oranını da her geçen seçim arttırmıştır. Kadınların siyasi alandaki etkinliğinin artışında, Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olan Tansu Çiller'in etkisi büyüktür (Deniz, 2007: 5-6).

2000'li yıllarda gelişim seyrinin artış yönünde ilerleme kaydettiği ve son yıllarda meclisteki kadın parlamenter oranının %10'un üzerinde olduğu görülmektedir. Bu gelişim eğiliminde, 2015 Kasım ayı 26. Dönem seçimleri sonucunda kadın milletvekilleri oranında bir düşüş kaydedilmiştir. 25. Dönem seçim sonuçlarına göre hiçbir siyasi partinin tek başına iktidar olmak için yeterli milletvekili sayısına ulaşamaması ve koalisyon hükümetinin kurulamaması, seçimlerin tekrarlanmasını gerektirmiştir. 25. Dönemde siyasi partilerin aday listelerindeki kadın adayların oranları AKP %18, CHP %18,7, MHP %11 ve HDP %48,7 olmuştur. 26. Dönem seçimleri için ise söz konusu oranlar AKP %12,5, CHP %22,7, MHP %13,8, HDP %41,4 düzeyinde genel bir azalış göstermiştir. Bunun yanı sıra kadınların, aday listelerinde genellikle seçilebilir sıralarda yer almadığı bilinmektedir (www.sivilsayfalar.org). Günümüzde ise 600 milletvekilinin 104'ünü oluşturan kadınlar meclisin %17,3'üne tekabül etmektedir.

Şekil 1. Meclisteki Kadın Milletvekilleri Oranının Yıllara Göre Gelişim Seyri

2.1. Tek Partili Dönem (1923-1946)

Türkiye Cumhuriyeti Devleti egemenliğin millete ait olduğu düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Ancak milleti temsil etme ve millet adına karar verme hakkı başlangıçta sadece erkeklere tanınmış bir haktır. Bu sebeple 1920 yılından itibaren yapılan ilk 4 seçimde kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olmadığı için TBMM'de kadın vekil yoktu. Kadının 1934 yılında seçme ve seçilme hakkını elde ettiği tarihten hemen sonra 1935 yılında yapılan 5. Dönem TBMM Genel Seçiminde meclise giren 399 vekilin 17'si, bir yıl sonra yapılan ara seçimde 1 kadın vekilin daha eklenmesiyle 18'i yani %4,5'i kadın vekil olmuştur. Bu dönemde 18 ayrı ilden 18 kadın vekil seçilmiştir. Meclise giren kadın vekillerin illere dağılımlarına bakıldığında; kadın vekillerin Edirne'den Erzurum'a kadar geniş bir alandan seçilmiş oldukları görülmektedir. Bu seçim döneminde 4 vekil Marmara Bölgesi'nden, 2 vekil Karadeniz Bölgesi'nden, 2 vekil Ege Bölgesi'nden, 2 vekil Akdeniz Bölgesi'nden, 5 vekil İç Anadolu Bölgesi'nden, 2 vekil Doğu Anadolu Bölgesi'nden ve 1 vekil Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndendir. Bu seçimde Türkiye'nin tüm bölgelerinden en az bir kadın vekil meclise girmiştir (Şekil 2). Bu

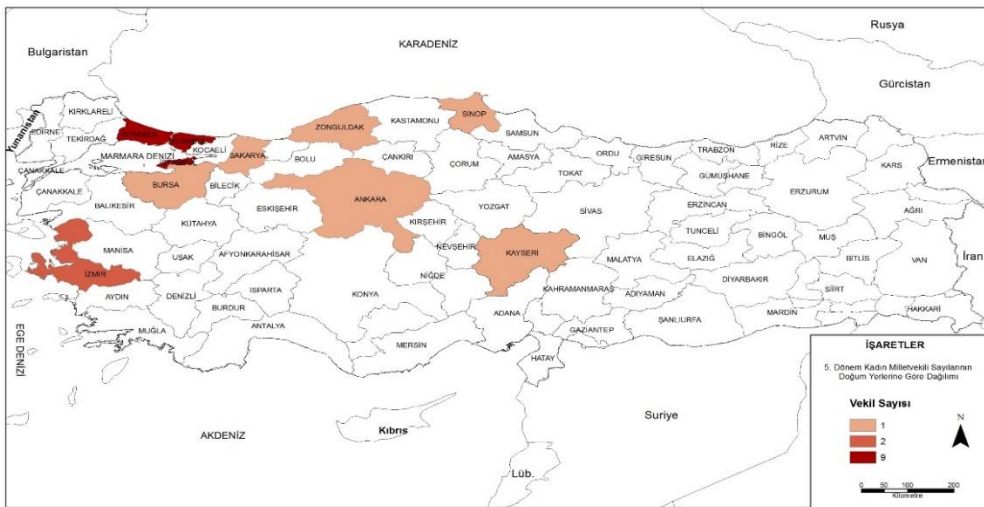
vekilerin doğum yerlerine göre dağılımlarına bakıldığında, 7'sinin İstanbul, 2'sinin İzmir, diğerlerinin ise Ankara, Kayseri, Sakarya, Zonguldak, Bosna, Işkodra, Selanik, Bursa, Sinop doğumlu olduğu görülmektedir (Şekil 3). Nitekim kadın vekillerin büyük çoğunluğunun ülkenin batısında doğduğu görülmektedir. Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarında mübadele ile gelmiş olanların etkisi ile yurt dışı doğumlu olan kadın vekillerin daha çok Balkanlardan olduğu dikkat çekmektedir.

1935 yılında meclise seçilen kadın vekillerin daha sonraki seçim dönemlerinde de aday olup tekrar seçildikleri bilinmektedir. Örneğin Safranbolu (Zonguldak) doğumlu, ancak küçük yaşta ailesi ile İstanbul'a yerleşmiş bir doktor olan Fatma Şakir Memik 5., 6. ve 7. Dönem Edirne vekili olarak seçilmiştir (Toparlak, 2014: 74). Bu durum, birbirini takip eden seçim dönemlerinde ülkenin herhangi bir vilayetinden vekil olarak aday gösterilmek için illa o il ile bir bağın olması gerektiğini kanıtlar niteliktedir. Özellikle kadın vekiller daha çok büyük şehirlerde yaşayan başarılı ve örnek kişiler oldukları için aday olarak gösterilmektedirler.

Şekil 2. 5. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılımı

6. Dönem seçimlerinde meclise giren vekil sayısı artarak 429'a çıkmış, ancak kadın vekil sayısı 16'ya düşmüştür. Nitekim bu dönemde mecliste erkek vekil oranı %96,3, kadın vekil oranı ise %3,7'dir. Bir önceki seçim dönemi gibi, bu dönemde de kadın vekillerin Türkiye'nin doğusundan batısına geniş bir alandan seçilmiş oldukları söylenebilir. 6. Dönem kadın vekillerin bölgelere dağılımına bakıldığında; 4 vekilin Karadeniz Bölgesi'nden, 2 vekilin Doğu Anadolu Bölgesi'nden, 3 vekilin İç Anadolu Bölgesi'nden, 2 vekilin Marmara Bölgesi'nden, 2 vekilin Akdeniz Bölgesi'nden ve 3 vekilin de Ege Bölgesi'nden seçildiği, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden ise hiç seçilmediği görülmektedir. Ayrıca, 6 vekil İstanbul'da, 3 vekil İzmir'de, diğer 7 vekil ise; Zonguldak, Kastamonu, Işkodra, Bursa, Sinop, Sivas ve Trabzon'da doğmuştur.

Şekil 3. 5. Dönem Kadın Milletvekillerinin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

1943 yılında yapılan 7. Dönem seçimlerinde ise meclise giren vekil sayısı daha da artarak 455'e yükselmiş, ancak kadın vekil sayısı değişmeyerek yine 16'da kalmıştır. Tek partili rejim döneminin son seçimi olan bu dönemde kadının mecliste temsil oranı biraz daha düşmüş ve %3,5 olmuştur. Tek parti döneminde geçen 3 seçimde kadın vekil sayısı ve oranı bir önceki seçim dönemine göre bir miktar azalsa da bu azalma önemli oranlarda olmamıştır. 7. Dönem seçimlerinde İzmir'den 2 ve Ankara'dan 2 kadın vekil çıkarken Edirne, İstanbul, Kastamonu, Samsun, Trabzon, Tokat, Erzurum, Malatya, Adana, Hatay, Afyonkarahisar, Manisa kadın vekil çıkaran diğer iller olmuşlardır (Şekil 4). Vekillerin bölgelere göre dağılımına baktığımızda ise, Marmara Bölgesi'nden 2, Karadeniz Bölgesi'nden 3, İç Anadolu Bölgesi'nden 3, Doğu Anadolu Bölgesi'nden 2, Akdeniz Bölgesi'nden 2 ve Ege Bölgesi'nden 4 kadın vekil seçilirken Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden hiç seçilmediği görülmektedir. Bu vekillerin doğum yerlerine göre dağılımlarına bakıldığında, kadın vekillerin altısının doğum yerinin İstanbul, dördünün ise İzmir, diğerlerinin ise Bursa, Kafkaslar, Trabzon, Selanik, İskodra ve Zonguldak doğumlu olduğu bilinmektedir.

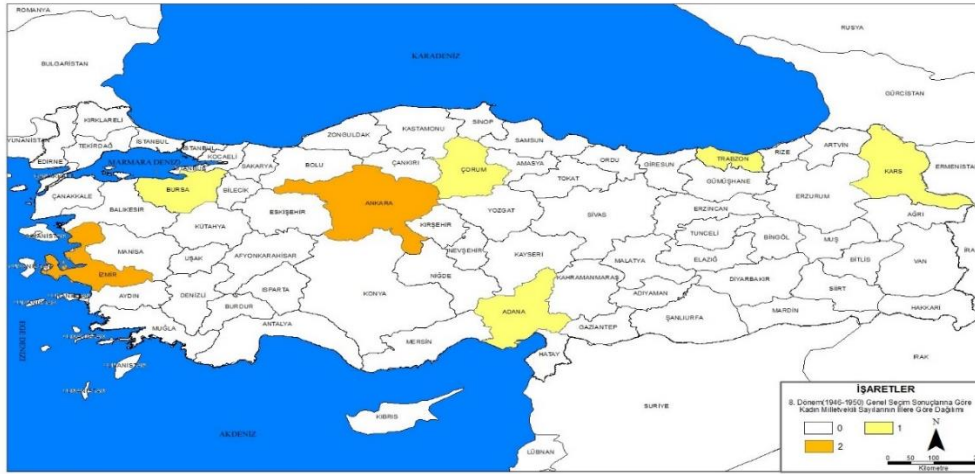

Şekil 4. 7. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılımı

2.2. Çok Partili Dönem (1946-1960)

Tek parti dönemi, 1946 yılında yapılan ilk çok partili seçimle sona ermiştir. 1946 yılında yapılan seçimlerde de nüfus artışına paralel olarak meclise giren vekil sayısı arttırılarak 465'e çıkmış, ancak bu seçim döneminde kadın vekil sayısı daha da düşerek 9 olmuştur. 1946 yılı için kadının mecliste temsil oranı ise %1,9'dur. Bu dönemin, İstanbul'dan kadın vekilin seçilmediği birkaç seçimden birisi olduğu söylenebilir. 9 vekilin ikisi Ankara ve İzmir, diğerleri ise Bursa, Adana, Çorum, Trabzon ve Kars'tan seçilmiştir (Şekil 5). Bölgelere göre dağılımlarına bakıldığında ise biri Marmara Bölgesi'nden, ikisi Ege Bölgesi'nden, üçü İç Anadolu Bölgesi'nden, birer vekil de Karadeniz, Akdeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden seçilmiştir. Bu seçim döneminde de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden meclise kadın vekil gitmemiştir. Bu dönemde seçilen vekillerin ikisi İstanbul, ikisi Selanik, diğerleri ise, Adana, İskodra, İzmir, Kafkasya ve Trabzon doğumludur.

Çok partili dönemin ilk seçimi olan 1946 yılındaki seçimin ardından 1950 yılında yapılan seçimde ise meclise giren kadın vekil sayısı büyük bir düşüş göstermiştir. Bu seçim döneminde meclise sadece 3 kadın vekil girebilmiştir. Meclise 487 vekilin girdiği bu dönemde kadın vekil oranı sadece %0,6'dır. İstanbul, İzmir ve Kars'tan seçilen kadın vekillerin ikisi İstanbul, diğeri Kafkasya doğumludur. Buna göre, Marmara, Ege ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden sadece birer kadın vekil seçilmiştir.

Şekil 5. 8. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılımı

Çok partili döneme geçişten sonra yapılan üçüncü seçim döneminde, toplam vekil sayısının 541'e yükselmesine rağmen, seçilen kadın vekillerin sayısı çok azdır. Sadece 4 kadın vekilin seçilmesiyle kadın vekillerin toplam vekil sayısına oranı ise %0,7 olmuştur. Kadın vekillerin seçildiği iller ise İstanbul, Zonguldak, Ankara ve İzmir'dir (Şekil 6). Yani Marmara, Ege, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesinden birer kadın vekil seçilmiştir. Bu vekillerin de ikisi İstanbul, biri Zonguldak ve biri de İzmir doğumludur.

Şekil 6. 10. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılımı

Bu dönemin 4. seçimi olan 1957 yılı seçimi de kadınlar açısından parlak olmayan seçimlerden bir tanesidir. Meclisteki toplam sandalye sayısı 602'ye yükselmesine rağmen kadın vekil sayısı 8 ve kadın vekillerin toplam vekil sayısına oranı ise %1,3 olmuştur. Kadın vekillerin illere dağılımında ise İstanbul'dan 3, İzmir'den 2, Ankara, Bursa ve Aydın'dan birer kadın vekil seçildiği bilinmektedir. Bu dönemde Karadeniz, Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden kadın vekil seçilmemiştir.

Verilerden anlaşıldığı gibi çok partili hayata geçişle birlikte kadın vekil oranlarında çok büyük bir düşüş yaşanmıştır. Tek parti döneminde bir miktar koruma gören, teşvik edilen kadın vekiller çok partili dönemin yüksek rekabet ortamında kendilerine yer bulamamışlardır. Çok partili dönemin acımasız rekabet ortamı, gergin ve çetin şartları muhtemelen kadınların zaten sosyo-kültürel olarak yakın olmadıkları siyasetten daha da uzaklaşmalarına sebep olmuştur.

2.3. 1960-1980 Dönemi

27 Mayıs 1960 tarihinde sivil siyaset, askeri darbe sonucu kesintiye uğramış ve meclis devre dışı kalmıştır. Bu sürecin arkasından 1961 yılında yeni Anayasa hazırlanmış ve dönemin ilk seçimi yine 1961 yılında yapılmıştır. Askeri Harekâtın ardından yapılan bu ilk seçimde meclise sadece 3 kadın vekil seçilmiştir. Bu seçim döneminde milletvekili sayısı 450, meclise giren kadın vekillerin oranı ise

%0,7'dir. Bu da Cumhuriyet tarihinin en düşük oranlarından birisidir. Bu dönem 3 kadın vekilin İstanbul, Aydın ve Manisa'dan seçildiği görülmektedir (Şekil 7). Bölgesel dağılım dikkate alındığında, Marmara ve Ege Bölgesi dışında hiçbir bölgeden kadın vekilin seçilemediği söylenebilir. 1977 seçimlerinde ise meclise sadece 4 kadın vekil seçilmiştir. Bunlardan üçü İstanbul'dan, biri ise İzmir'dendir (Şekil 8). Görüldüğü gibi bu dönemde de Marmara ve Ege bölgesi dışında diğer bölgelerden tek bir kadın vekil çıkmamıştır.

Şekil 7. 12. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılımı

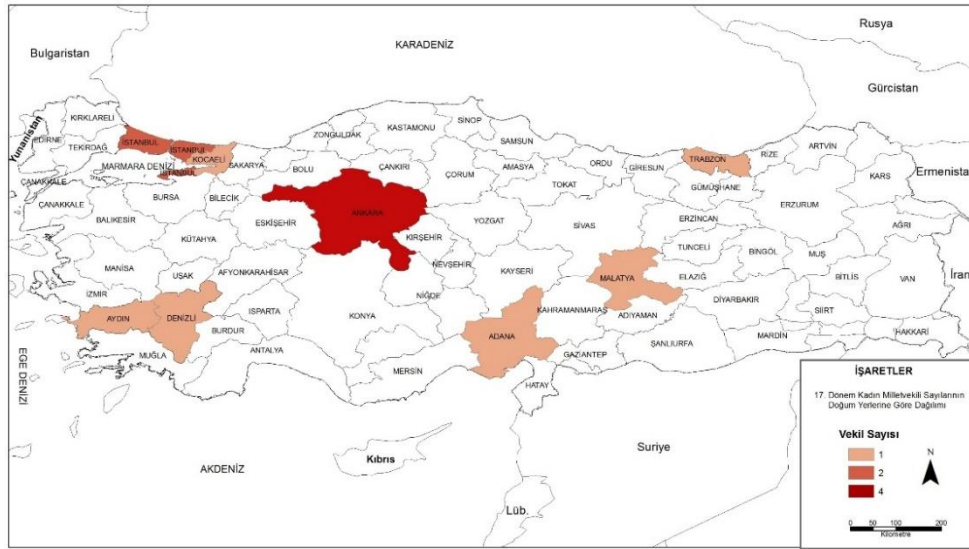
Şekil 8. 16. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılımı

2.4. 1980 ve Sonrası Dönemi

1980 İhtilalinin ardından yapılan ilk seçim 1983 yılında gerçekleşmiştir. Meclisteki toplam 399 milletvekilininin 12'sinin oluşturduğu kadın vekillerin oranı %3'tür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden kadın vekilin olmadığı bu dönemde, kadın vekillerin altısı Marmara, üçü İç Anadolu, diğerleri ise Ege, Akdeniz ve Karadeniz Bölgesi'nden seçilmiştir (Şekil 9). Bu vekillerin dördü Ankara, ikisi İstanbul, diğerleri ise Aydın, Adana, Malatya, Denizli, Kocaeli ve Trabzon doğumludur (Şekil 10).

Şekil 9. 17. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılımı

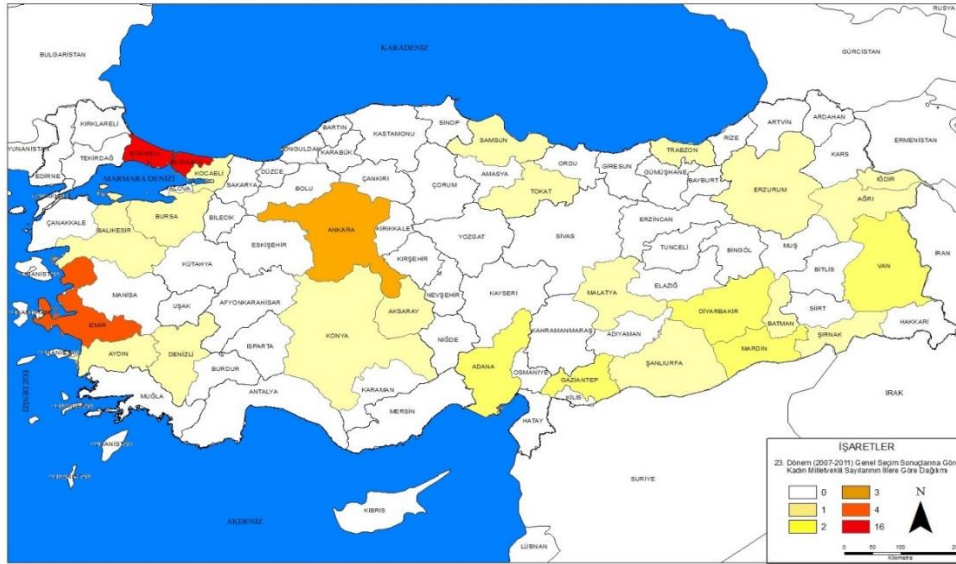

Şekil 10. 17. Dönem Kadın Milletvekillerinin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

1999 seçimlerinde 550 vekilin 23'ü, 2002 seçimlerinde ise 550 vekilin 24'ü kadın vekil olmuştur. 2002 seçimlerinde ilk defa meclisteki kadın vekil oranı %4,4 ile 1935 yılında yapılan seçimlerdeki oran olan %4,5'e en yakın oran olmuştur. Bu seçim döneminde seçilen kadın vekillerin 11'i İstanbul'dan, 4'ü İzmir'den, 3'ü Ankara'dan, 2'si Adana ve 2'si Aydın'dan, birer tane de Gaziantep ve Afyonkarahisar'dan seçilirken, Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nden kadın vekil seçilmemiştir. Kadın vekillerin 5'i İstanbul, 5'i Ankara, 2'si Malatya, diğerlerinin de Bursa, Aydın, Karaman, Muğla, Gümüşhane, Diyarbakır, Afyon, Tokat, İzmir, Antalya, Gaziantep ve Samsun doğumlu olduğu bilinmektedir.

2007 yılında yapılan 23. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinde ilk defa meclise seçilen kadın vekil oranı 1935 yılındaki oran olan %4,5 oranını geçmiş ve meclise giren kadın vekil sayısı 50, toplam vekil sayısına oranı ise %9,1 olmuştur. Bu seçim dönemindeki kadın vekillerin illere göre dağılımı incelendiğinde, 16 vekilin İstanbul'dan, 4 vekilin İzmir'den, 3 vekilin Ankara'dan, iki vekilin de Van, Diyarbakır, Mardin, Gaziantep ve Adana'dan seçildiği görülmektedir (Şekil 11).

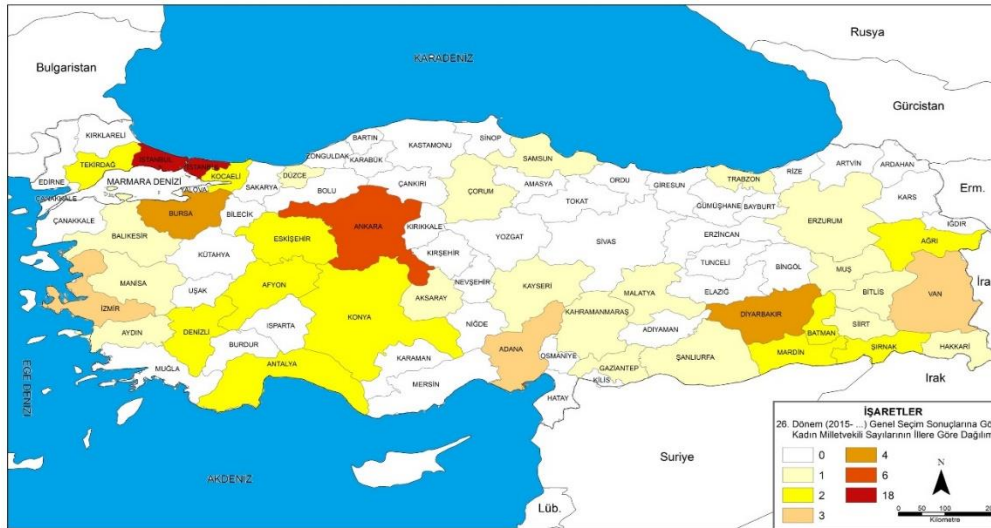
2011 yılında yapılan 24. Dönem seçimlerinde 79, 2015 yılında yapılan 25. Dönem seçimlerinde 91 ve aynı yıl tekrarlanan 26. Dönem seçiminde ise 85 kadın vekil meclise girmiştir. Özellikle son seçim dönemlerinde kadın vekil sayısında belirgin bir artış olduğu gözlenmektedir. Bunun en önemli sebebi partilerin kadınlardan gelen talepler doğrultusunda kadınları seçilebilecekleri sıralara yerleştirmeleri ve bazı partilerin özellikle kadın hakları ve cinsiyet eşitliği gibi konuları ön planda tutması ile ilgilidir.

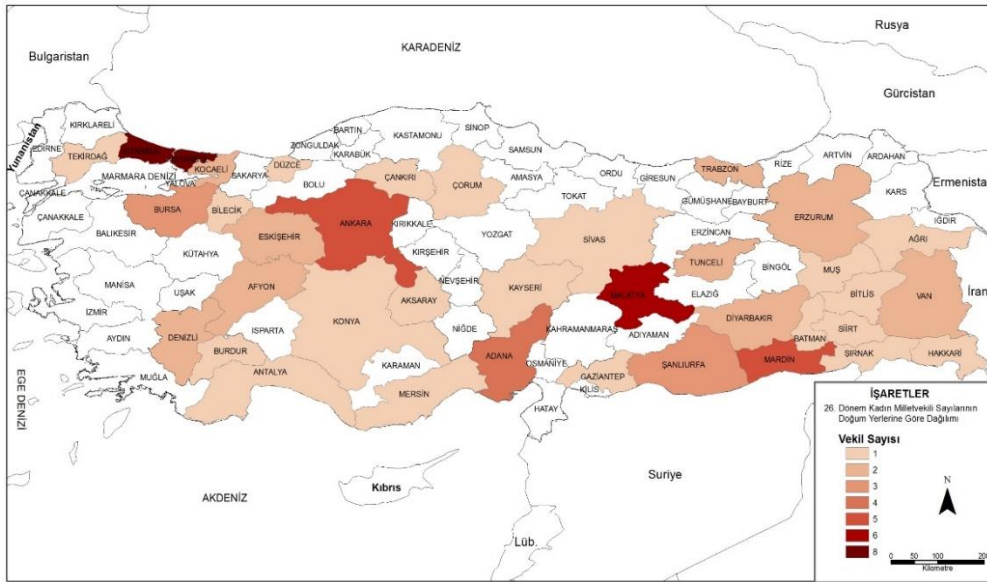
Şekil 11. 23. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılımı

26. Dönemde meclise giren kadın vekillerin 18'i İstanbul'dan, 6'sı Ankara'dan, 4'ü Bursa'dan, 4'ü Diyarbakır'dan, 3'ü Adana, İzmir ve Van'dan, 2'si Şırnak, Batman, Mardin, Ağrı, Konya, Antalya, Denizli, Afyon, Eskişehir, Tekirdağ, Kocaeli'den seçilmiştir. Bu dönemde 27 vekilin Marmara Bölgesi'nden, 9 vekilin Ege Bölgesi'nden, 3 vekilin Karadeniz Bölgesi'nden, 6 vekilin Akdeniz Bölgesi'nden, 13 vekilin İç Anadolu Bölgesi'nden, 12 vekilin Doğu Anadolu Bölgesi'nden ve 11 vekilin ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden seçildiği görülmektedir (Şekil 12).

26. Dönem kadın vekillerin doğum yerlerine dağılımlarına bakıldığında, hemen hemen ülkenin dört bir tarafına dağılmış oldukları görülmektedir (Şekil 13). Bu sonuçlar bize yerel siyasette kadının daha fazla rol almaya başladığını göstermektedir. İstanbul ve Ankara, yüksek nüfuslu olmaları nedeniyle kadın milletvekillerinin doğum yerleri bakımından en yoğun olduğu illerdir. Ancak özellikle son yıllarda İstanbul milletvekili olan ama İstanbul'da doğmamış vekil sayısında da artış olduğu görülmektedir.

Şekil 12. 26. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılımı

Şekil 13. 26. Dönem Kadın Milletvekillerinin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

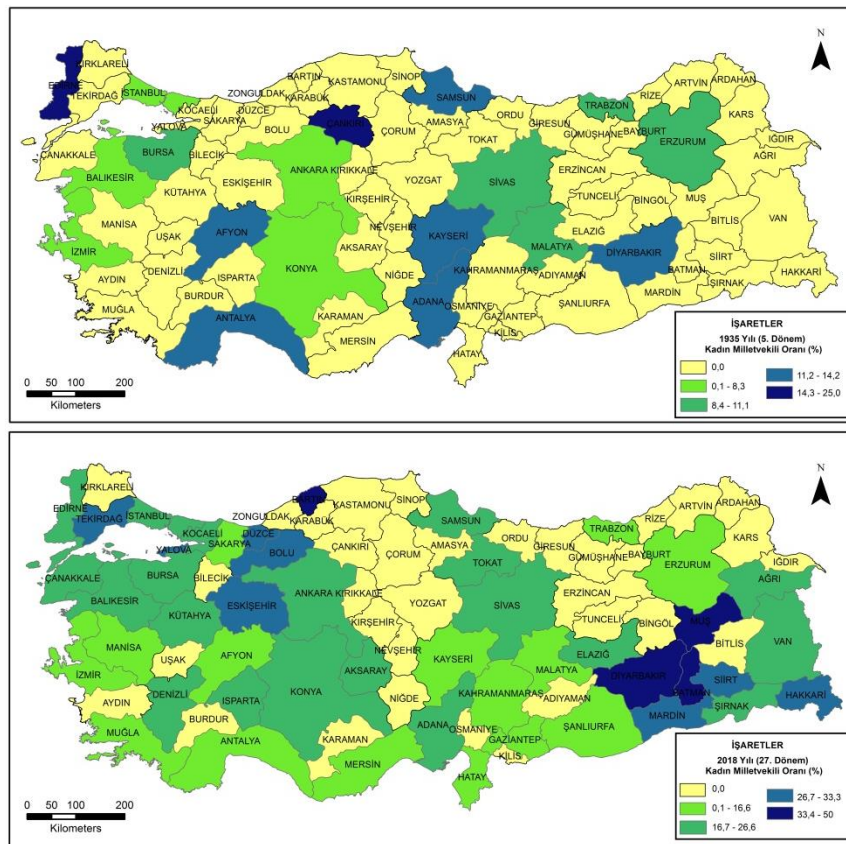
Son seçim dönemi olan 27. Dönem, meclise 104 kadın milletvekilinin girmesiyle sonuçlanmıştır. İstanbul, Ankara, Diyarbakır, İzmir, Bursa, Adana gibi iller kadın vekillerin yüksek oranda seçildikleri illerdir. Nitekim Marmara, Ege ve Akdeniz kıyı kuşağı illeri yanında İç Anadolu bölgesinden ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilen kadın vekillerin sayısı yüksektir. Kadın vekillerin mekansal dağılımında bölgesel farklılıkların nispeten azaldığı söylenebilir. Burada kadının yerel siyasete dahil olması kadar, parti politikalarında seçilebilir sırada kadın vekil adayların gösterilmesinin de etkisi büyüktür. Her ne kadar ideal olanı daha çok kadının siyasete ve siyasetin her aşamasına kazandırılması olmakla birlikte bir şekilde kadınların teşvik edilmesi de süreç için önemlidir. (Şekil 14).

Şekil 14. 27. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılımı

Türkiye'de kadın milletvekillerinin yaklaşık son 80 yıldaki seçim dönemlerinde gelişim seyrinin ortaya konması ve vekillerin illere dağılımlarının nicelik olarak gösterilmesi önemli olmakla birlikte kadın vekil sayılarının toplam vekil sayılarına oranının gösterilmesi de önemlidir. Çünkü nüfusu ve temsil oranı yüksek illerde kadın vekil sayısı fazla gibi görünse de toplam vekil sayısına oranına bakıldığında öyle olmadığı görülmektedir. Örneğin; son seçim dönemi olan 27. Dönemde Ankara ilinde toplam 36 milletvekilinden 7'sinin kadın olduğu (%19,4'ü kadın milletvekili) görülmektedir. Oysa kadın vekillerin illere göre dağılım haritasında Ankara (Şekil 14) en fazla kadın vekil yoğunluğuna sahip olan illerden biri olarak görülür. Aynı şekilde, toplam 2 milletvekili çıkararak Bartın ilinde bir kadın vekil bulunmaktadır ki bu da ilde %50 oranında cinsiyet eşitliğine ulaşıldığını gösterir (Şekil 15). Ancak

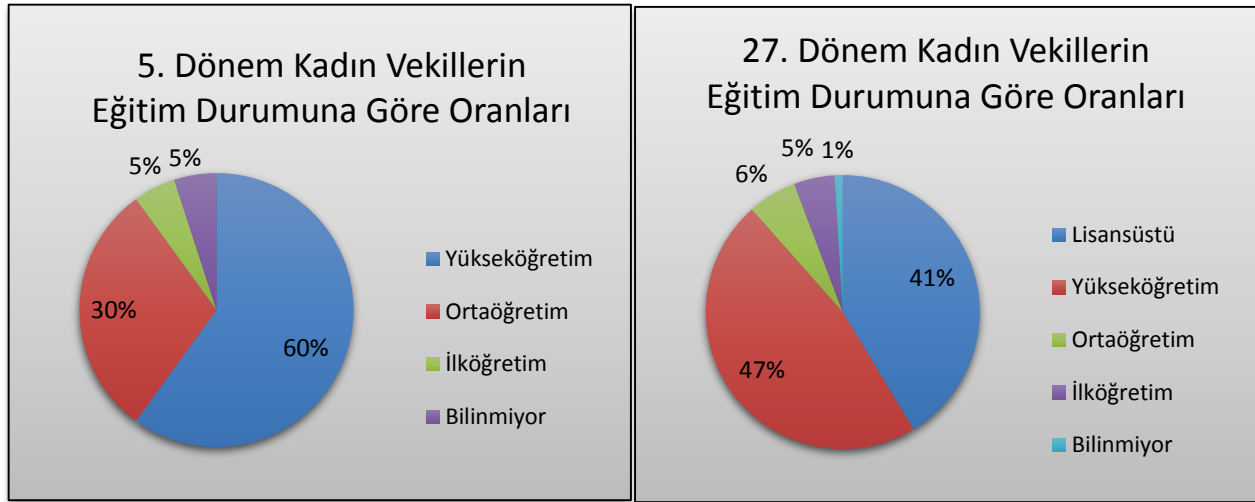
Bartın ili dağılış haritasında sadece bir kadın vekili olduğu için en az yoğun illerden biri olarak görülmektedir. Sonuç olarak, her ilin nüfusu, gelişmişlik düzeyi ve buna bağlı olarak milletvekili sayısı farklı olduğundan kadın milletvekillerinin dağılımını oransal olarak da ifade etmek önemlidir. 1935 yılı 5. Dönem seçimlerinde Edirne (%25), Çankırı (%20), Diyarbakır (%14,2), Afyon (%14,2) ve Antalya (%14,2) %14'ün üstünde oran ile en fazla kadın milletvekili oranına sahip iller olarak görülmektedir. 2018 yılı 27. Dönem seçimlerinde ise en fazla kadın vekil (21 kadın vekil) İstanbul'dan çıkmış olmasına rağmen toplam vekil sayısına oranı %21,4'e karşılık gelmektedir. Bu yüzden orta yoğunlukta olan iller arasındadır. Söz konusu dönemde Bartın (%50), Diyarbakır (%41,6), Muş (%50), Batman (%40) ve Bolu (%33,3) en fazla kadın milletvekili oranına sahip illerdir. Böylece son 83 yılda Ege ve Akdeniz kıyı kuşağı ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde kadınların siyasetteki etkinliklerinin arttığı buna karşın, Karadeniz kıyı kuşağı ile İç Anadolu'nun bazı illerinde siyasetteki kadın katılımının aynı oranda kaldığı söylenebilir (Şekil 15). Ancak burada Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde kadının sosyal ve ekonomik profilinin değişmesine bağlı bir artıştan söz etmek mümkün değildir. Bu bölgelerimizde kadınların seçilebilecek sıralardan aday gösterilerek seçilmeleri bölge kadın vekil oranlarının artmasının sebepleri arasındadır. (Şekil 15).

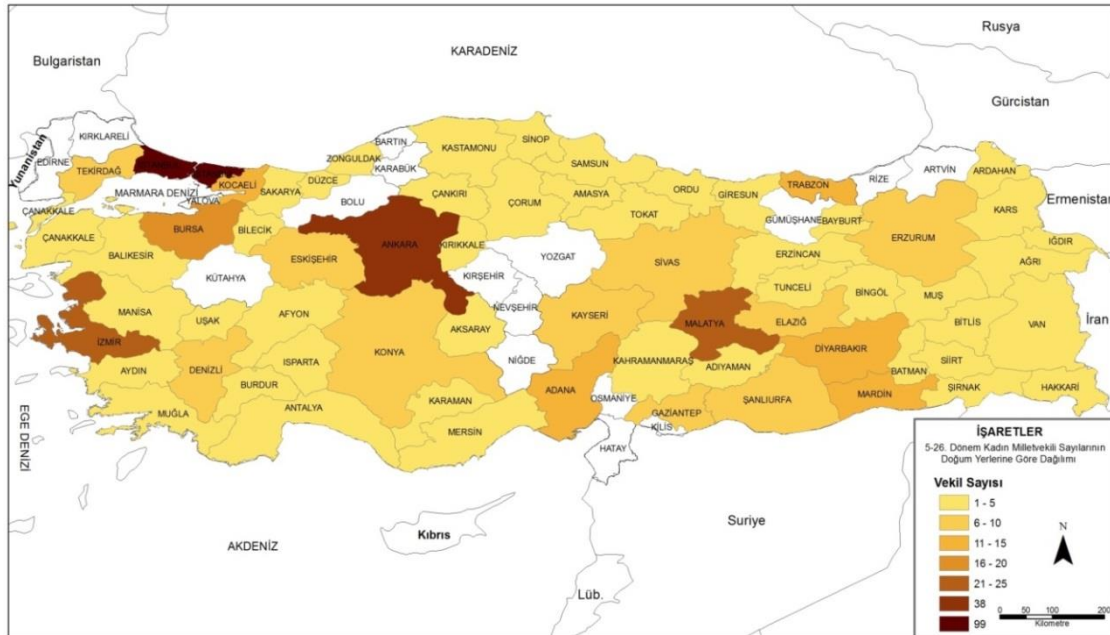
Şekil 15. 5. ve 27. Dönem Kadın Milletvekillerinin İllere Göre Dağılış Oranı (%)

Türkiye'de kadınların siyasetteki etkinliklerinin artışı veya azalışı bakımından gelişim durumu; politik deneyimlerine, sosyo-kültürel ve eğitim düzeylerine bağlı olarak şekillenmektedir (Sancar, 2014: 177). Buna bağlı olarak kadınların seçilebildiği ilk seçim dönemi olan 5. Dönemde, kadın vekillerin %60'ının yükseköğretim, %30'unun orta öğretim, %5'inin ilköğretim mezunu olduğu ve %5'inin ise eğitim durumunun bilinmediği göz önünde bulundurulursa eğitim seviyesinin yükselmesi, kadının siyasetteki varlığını güçlendirdiği sonucuna ulaşılabilir. Benzer şekilde elde edilen veriler ışığında 27. Dönem kadın vekillerin eğitim durumları incelendiğinde; %47'sinin yükseköğretim, %41'inin lisansüstü, %6'sının ortaöğretim, %5'inin ilköğretim mezunu olduğu diğer %1'lik kısmının da bilinmediği görülmektedir (Şekil 16). Söz konusu iki dönem karşılaştırıldığında eğitim faktörünün yükseköğretim ağırlıklı olduğu ve artık günümüzde lisansüstü eğitimin de kadınların siyasetteki varlığını güçlendirici niteliğe sahip olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra 5. Dönem ile 26. Dönem seçimleri boyunca seçilmiş kadın vekillerin çoğunlukla İstanbul, Ankara, İzmir, Malatya, Bursa, Adana, Diyarbakır, Mardin ve Trabzon doğumlu oldukları görülmektedir (Şekil 17). Eğitim, sosyal ve

kültürel alanlarda geniş olanaklara sahip olan bu illerin kadınların siyasete atılımı konusunda daha girişimci davranmalarında etkin rol oynadıkları açıkça görülmektedir.

Şekil 16. 5. ve 27. Dönem Kadın Milletvekillerinin Eğitim Durumlarına Göre Karşılaştırılması

Şekil 17. 5. ve 26. Dönem Kadın Milletvekili Sayılarının Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

3. SONUÇ

Kadınların sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik yönden toplumda geri planda tutuluşu, siyasi anlamda da etkinlik alanını genişletmesini engellemiştir. Genellikle korunması gereken, sosyal anlamda tanımlanan roller tarafından şekillenen ve aile ile meslek yaşamının ikili zorluğu arasında sıkışan kadının bu profili, politik düzlemdeki karar verme süreçlerinde ve yönetici pozisyonlarında yer almalarını geciktirmiştir. Nitekim, Cumhuriyet döneminde kadınlara yönelik sosyal ve siyasi anlamda yasal düzenlemelerin getirilmesiyle birlikte, toplumun kadına karşı olan davranış kalıplarının ve zihniyetinin de aynı paralelde ve aynı anda değişmesi beklenemez.

Siyasi alandaki cinsiyet eşitliğini sağlamak için siyasi partilerin aday listelerinde, mecliste ve yönetim birimlerinde belli bir sayı veya yüzdelikte olması gerekliliğini ifade eden cinsiyet kotaları, kadınların temsil oranlarını arttırmak amacıyla uygulanmaktadır. Toplumun modernleşmesi, kadınların eğitim, çalışma hayatı, siyaset gibi alanlara daha çok katılmasına bağlıdır ve kota uygulamaları bu noktada geliştirici niteliktedir. Bu nedenle, ülkemizde, kadın milletvekillerinin Cumhuriyet döneminden

günümüze kadar olan süreçteki gelişim durumunu inceleyen bu çalışmada, kadın temsiliyetlerinin bölgelere göre mekansal dağılışı üzerinde durulmuştur.

Kadınların ilk temsil haklarına sahip oldukları 1935 yılı 5. Dönem seçimlerinde meclisteki %4,5'lik orana ulaşmaları, tek partili dönemin çağdaşlaşma ilkesini reelde de uygulama çabalarının göstergesidir. Çok partili dönemin başlangıcından 2000'li yıllara kadar, mecliste çok düşük oranlarda yer alan kadın milletvekillerinin günümüzdeki temsil oranı ise %17,3'tür. Özellikle son yıllarda, kadın vekil sayısı geçmiş yıllara oranla belirgin bir artış göstermiştir. Bu noktada, büyük şehirlerin ağırlığı yoğun olarak hissedilmektedir. Örneğin 2015 yılında 7 Haziran'da yapılan ilk seçimde 97 kadın vekilin 20'si, aynı yıl 3 Kasım'da yapılan ikinci seçimde ise 81 kadın vekilin 18'i İstanbul'dan seçilmiştir. Yine Ankara, İzmir, Diyarbakır, Bursa en fazla kadın vekil çıkaran diğer illerdir. Sinop, Giresun, Kırklareli, Kütahya, Erzincan gibi iller ise hiçbir seçim döneminde meclise kadın vekil göndermemiştir. Ayrıca kadın vekillerin tek partili dönemde ülkemizin tüm bölgelerinde düzenli bir dağılışı gösterdiğini, çok partili döneme geçişle ve siyasi rekabetin artmasıyla birlikte, genellikle sosyal imkanların daha fazla olduğu batı bölgelerde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Buna karşın, günümüze gelindiğinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde kadın milletvekilleri oranının, diğer bölgelere göre daha yoğun olduğu görülmektedir. Buna ilaveten, son 83 yılda seçilen kadın vekillerin genellikle yarısından fazlasının yükseköğretim mezunu olduğu ve İstanbul, Ankara, İzmir, Malatya, Bursa, Adana, Diyarbakır gibi sosyo-kültürel anlamda geniş olanaklara sahip illerde doğdukları bilinmektedir. Eğitim ve sosyal statü yönünden nitelikli olan kadınlar, siyasete daha aktif olarak katılmaktadır. Kadının eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak küçük şehirlerde de siyasetle ilgilenen kadın profili artmıştır. Tüm bu olumlu gelişmelere karşın hala Türk siyasi hayatında erkek egemen yapı baskındır. Türkiye'de kadınların daha yüksek bir bilinçle hareket edip, siyasetle uğraşması, yönetime ve karar verme mekanizmalarına dahil olmak için kararlı bir tavır alması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, D. & Aydemir, E. (2011). Türk Siyasetinde Kadın: Çok Oluyoruz! International Strategic Research Organization (USAK).
- Çağlar, N. (2011). Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(4), 56-79.
- Dahlerup, D. & Leyenaar, M. (Eds.). (2013). Breaking Male Dominance in Old Democracies. OUP Oxford.
- Dahlerup, D. (2005). Increasing Women's Political Representation: New Trends in Gender Quotas. Women in Parliament: Beyond numbers, p. 141-153.
- Deniz, Ş. (2007). Kadın Parlamenterlerin Bakış Açısıyla Türkiye'de Kadınların Siyasal Hayattaki Temsili. Balıkesir Üniversitesi Akademik Fener Dergisi, s. 7, 2-16.
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü). (2004). Cumhuriyet'ten Günümüze Milletvekili Seçimleri (1923-2002). T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (1930). www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf (Erişim Tarihi: 15.08.2018).
- Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (1933). www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2540.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2540.pdf (Erişim Tarihi: 15.08.2018).
- Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. (1934). www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2877.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2877.pdf (Erişim Tarihi: 15.08.2018).
- Özözen Kahraman, S. (2007). Seçimlerin Mekânsal Analizi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sancar, S. (2014). Türkiye'de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı. Toplum ve Demokrasi Dergisi, 2(4).

- Sawer, M., Trimble, L. J. & Tremblay, M. (Eds.). (2006). *Representing Women in Parliament: A Comparative Study*. Routledge.
- Sayın, A. (2007). *Kota El Kitabı. Geçici Özel Önlem Politikası: Kota*, Yalçın Matbaacılık, Ankara.
- Shvedova, N. (2005). *Obstacles to Women's Participation in Parliament. Women in Parliament: Beyond Numbers*, p. 33-50.
- TBMM, (2009). *Türk Parlamento tarihinde kadın parlamenterler: 1935-2009*. 2016 tarihinde TBMM Yayınları, Ankara.
- TBMM. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2017.pdf (Erişim Tarihi: 15.08.2018).
- Tekeli, Ş. (1984a). *Cumhuriyet Döneminde Seçimler. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 7, 1797-1812.
- Tekeli, Ş. (1984b). *Kadın. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, 1190-1204.
- Toparlak, B. (2014). *Cumhuriyet'in İlk Kadın Milletvekillerinden Fatma (Şakir) Memik. Pursuit of History*, (12).
- www.sivilsayfalar.org/2015/09/21/kaderden-kadin-aday-infografigi (Erişim Tarihi: 20.08.2018).
- Yüksek Seçim Kurulu www.ysk.gov.tr (Erişim Tarihi: 16.08.2018).